

GRØNNE GÆSTER I TIDSKRIFTET KULTURSTUDIER

I dette særnummer af Tidsskriftet Kulturstudier har vi inviteret planter og plante-menneske relationer indenfor. Det gør vi for at markere, at vore levende, grønne medarter ikke blot er vigtige som objekter for natur og naturvidenskabelige studier, men fortjener lige så seriøs kulturvidenskabelig opmærksomhed. For planter er både natur og kultur. De har multiple ontologier.² Det betyder, at planter er virkelige på flere forskellige måder – ligesom Jellingestenen er virkelig både som museumsgenstand, nationalt klenodie og som sten, afhængigt af hvilke sammenhænge den optræder i.

På dansk henviser ordet natur til vidt forskellige ting såsom 'det grønne', 'det landlige', 'det vilde', eller 'det uberørte'.³ Planter hører med til det hele. Planter er natur. Det er velkendt, at planter fik liv på Jorden millioner af år, før menneskeheden udviklede sig. De har deres eget liv, uafhængigt af menneskers gøren og laden. Og hvis menneskeheden forsvinder fra Jorden en dag, vil planterne utvivlsomt – i hvert fald for en stor dels vedkommende – blive tilbage og klare sig, ligesom de altid har gjort. Med lys, vand og luft som de vigtigste byggesten i fotosyntesen. At planter samtidig er kultur, er lige så velkendt. Menneskers brug og forarbejdning af planter til mad, medicin, brændsel, byggematerialer osv. har til alle tider indlejret planter i kulturens domæne. Og menneskers årtusindlange arbejde på at forædle planter for at gøre dem mere højtydende, mere velsmagende eller modstandsdygtige over for sygdomme, har medført skabelsen af nye hybrider og forandring af mange planters oprindelige natur. Udviklingen og distributionen af sådanne "kulturplanter" er en af verdenshandlens hjørnesten i form af globaliserede agro-industrier og hortikulturelle varekæder.

1 Forfatterne vil gerne takke redaktionen af Kulturstudier for samarbejdet om dette særnummer. Stor tak også til Velux fonden for støtte til projektet "Nordvestjyllands kulturhistorie som etnobotanik", som ligger til grund for flere af særnummerets artikler.

2 Jf. Mol 1999.

3 Fink 2003.

Planter er desuden kultur i og med, at nogle af dem bærer stærke kulturelle betydninger. Roser fremstilles som symboler på kærlighed. Metaforiske udtryk om 'livets træ' findes i spirituelle og slægtsmæssige sammenhænge utallige steder i verden. Specifikke træer som 'Ask Yggdrasil' i den nordiske mytologi og 'Kundskabens Træ' i den jødisk-kristne tradition er centrale elementer i de oprindelsehistorier, der historisk set har været mest udbredte i Danmark og resten af Norden. Andre folkeslag og religioner har deres egne træer og planter, som spiller tilsvarende roller i deres oprindelsesmyter.

Endelig udgør selve det, at mennesker navngiver planter og ordner dem i arter, slægter og familier, en kulturel handling. Det banebrydende klassifikations- og nomenklaturesystem udviklet af den svenske læge og botaniker, Carl von Linné (1707-1778) er i virkeligheden både en natur- og kulturvidenskabelig milepæl, skønt det mest er botanikere og biologer, som hylder hans bedrift. Linné troede på, at Gud skabte verden, og han er citeret for, med klædelig beskedenhed, at tilføje, "og Linné ordnede den". Derved trådte han ind i en flere årtusinde lang tradition for at forsøge at begribe og begrebsliggøre egenarten og forbindelserne mellem planter og mennesker og hvad der ellers findes i verden. En ældgammel og stadig lyslevende tradition.

Gamle og nye sammenviklinger af planter og mennesker

Flere af de tidligste skrifter i verdenshistorien omhandler beskrivelse og ordning af planter. Skrifterne fortæller om planter og mennesker – og resten af universet – som skabt af de samme elementer. 3000 år gamle kinesiske og oldindiske tekster indeholder detaljerede forklaringer om specifikke planters iboende egenskaber, og hvordan de kan afhjælpe ubalance i menneskekroppens elementer og dermed kurere sygdomme i led og lemmer, indre organer, blod, hud, m.v., foruden selve humøret. Mange tidlige kinesiske og indiske beskrivelser af konkrete medicinplanter og af sygdoms/sundhedsforståelser genfinder vi i senere græske og romerske værker af bl.a. botanikkens grundlægger, Theophrastus (372-287 f.kr.), i den første samlede *materia medica* af Dioscorides (40-90 e.kr.), hos lægekunstens fædre Hippokrates (460-375/351 f.kr.) og Galen (129-216 e.kr.) og hos de arabiske videnskabsmænd Ibn Sina (latiniseret som "Avicenna", 980-1037) og Ibn Rushd ("Averroës", 1126-1198).

For alle ovennævnte såvel som for videnskabeligt interesserede mennesker igennem århundreder har Aristoteles (384-322 f.kr.) stået som foregangsmand og inspirationskilde. Men Aristoteles og hans hierarkiserede orden af arterne med planterne i bunden, mennesket i toppen og dyrene midt i mellem er i de senere årtier blevet kritiseret – blandt andet af Monica Gagliano, lektor i evolutionær biologi ved Southern Cross Universitet i USA. Hun mener, at den i vor tid ud-

bredte (mis)forståelse af planter som mere passive, ubetydelige og upåvirkelige end dyr og mennesker, og den deraf følgende tradition for at opfatte planter som en passiv grøn baggrund eller kulisse for mennesker og dyrs aktive liv, kan føres tilbage til netop Aristoteles' artshierarki.⁴ Gaglianos omdiskuterede synspunkter og egen forskning i planters adfærd, bevidsthed og kommunikation er et af utallige naturvidenskabelige projekter, som i de seneste årtier har dokumenteret planternes sociale og kommunikerende liv. Et berømt eksempel er Suzanne Simards Ph.d. afhandling om *Mother Trees* og den underjordiske biokemiske signaltransmission via træernes rodnet eller *woodwide web*.⁵

De nye naturvidenskabelige opdagelser om plantelivet har inspireret kulturvidenskabsfolk til at debattere spørgsmålet om, hvad mennesker og planter og deres indbyrdes relationer egentlig er. Debatten refereres ofte til som den "ontologiske vending".⁶ Den er i høj grad også inspireret af antropologiske analyser af plante-menneske relationer hos indfødte folkeslag i Amazonskoven i Sydamerika, hvor planter virkeliggøres som sociale, kommunikerende væsener med en form for "selv" eller "subjektivitet" og "agens".⁷ Skønt planter i Amazonas ikke anses for at være ligesom mennesker, har de alligevel det til fælles, at de kan fornemme deres omgivelser og handle i verden. Planter tilskrives altså en ontologisk status, som adskiller sig væsentligt fra den model, vi kender fra Danmark og Europa efter Oplysningstiden.

Den "ontologiske vending" omfatter en lang række forskere, som fra forskellige faglige positioner har forsøgt at give plads til planter, dyr, svampe, mikrober i en "mere-end-menneskelig" form for kulturanalyse, der gør op med traditionen for at anskue mennesker/kultur og planter/natur som absolut adskilte og forskellige fra hinanden. Den moderne etnobotanik – læren om plante-menneske relationer – arbejder ud fra idéen om, at mennesket skal genplaceres *i* (ikke adskilles fra) naturen, og ikke-menneskelige arter skal genplaceres inden for kulturelle og etiske domæner.⁸ Inden for studier af menneske-dyr relationer står den amerikanske polyhistor Donna Haraway som uhyre indflydelsesrig nytænkner.⁹ Den islandske antropolog Gislí Pálsson og kollegaen Tim Ingold fra Skotland har vist nye analytiske veje af mennesker og andre arters fælles "biosociale becoming".¹⁰ Og Kirksey & Helmreichs "mangeartede etnografi" har siden 2010 ført til et vok-

4 Gagliano 2013.

5 Simard 2017.

6 Mol 1999; Daly et al. 2016.

7 Kohn 2013; Viveiros de Castro 2015.

8 Lewis-Jones 2016; Ryan 2012; Rival 2016.

9 Haraway 2003, 2008. Se også Fuentes 2010.

10 Pálsson 2013; Ingold 2000, 2013.

sende felt af skelsættende studier inden for både antropologien,¹¹ historiefaget,¹² og arkæologien¹³.

At synliggøre planter i et planteblindt samfund

Mads Daugbjerg har skrevet om ”sammenviklingen” mellem menneskelige og ikke-menneskelige aktørers i forhold til analyser af kulturarv og kulturarvsliggørelse.¹⁴ Han argumenterer for en ”mere-end-menneskelig” vinkel på kulturanalyse, hvor kulturarv fremstår som et foranderligt, dynamisk felt, der udvikler sig i forskellige, indbyrdes sammenviklede skalaer og som resultater af ligeledes sammenviklede sociale, materielle, historiske og politiske processer. I perioden 2019-2022 har fem vestjyske museer ud fra samme tankegang og med støtte fra Velux fonden brugt etnobotanikken til at inddrage planter i kulturhistorisk forskning og formidling. Dette arbejde er repræsenteret i flere artikler i dette særnummer af Tidsskriftet Kulturstudier.

Der er mange grunde til at interessere sig for planter i kulturforskning. En af de mere dystre er, at en femtedel af verdens plantearter siges at være truede med udryddelse. Bevisbyrden peger tydeligt på mennesket som den primære gerningsart bag nedgangen i biologisk mangfoldighed, som den amerikanske forfatter og videnskabsjournalist Elizabeth Kolbert betegner som den ”Sjette Masseuddøen” i Jordens historie.¹⁵ Men pudsig nok er denne veritable katastrofe – ikke mindst for menneskeheden – noget, som mennesker ikke nødvendigvis bemærker.

Det at se planter, simpelthen få øje på dem og skelne forskellige arter fra hinanden, er en kulturel handling, som mennesker i stigende grad ikke formår.¹⁶ Erkendelsen af menneskers manglende blik for det, der mere end noget andet sikrer vores arts fremtidige eksistens, fik i 1999 de to amerikanske biologilærere, James Wandersee og Elizabeth Schussler, til at fastslå, at vi lever i en ”planteblind” kultur.¹⁷ Planteblinde mennesker har svært ved at genkende planter og skelne dem fra hinanden. De er uvidende om planternes biologiske betydning i verden. Og de opfatter planter som både mindre vigtige og mindre levende end dyr og mennesker.

Det er unægtelig et paradoks, at planter bliver opfattet på den måde, når planteliv udgør en fundamental og uundværlig betingelse for opretholdelsen af menneskeliv – og for klimaets stabilitet på vores planet. At synliggøre planternes rol-

11 Kirksey & Helmreich 2010; Tsing 2015; Tsing et al. 2017; Kohn 2013; Hartigan 2017.

12 Gjerløff 2012; Onaga 2013; Kean and Howell 2018; Thorsen 2018.

13 Pilaar Birch 2018; Boyd 2017; Oma 2020.

14 Daugbjerg 2022.

15 Kolbert 2015.

16 Wandersee og Schussler 1999.

17 Wandersee og Schussler 1999.

ler og betydninger er derfor en stor og vigtig opgave for os alle. *'Hold open space'*, som den australske filosof og miljøforsker Thom van Dooren siger.¹⁸ Med dette nummer af Kulturstudier følger vi op på den opfordring.

Litteratur

- Boyd, B. 2017: "Archaeology and Human–Animal Relations: Thinking Through Anthropocentrism". *Annual Review of Anthropology*, 46(1), 299–316.
<https://doi.org/10.1146/ANNUREV-ANTHRO-102116-041346>
- Daly, L., French, K., Miller, T.L., Eoin, L.N. 2016: "Integrating Ontology into Ethnobotanical Research". *Journal of Ethnobiology* 36(1), 1-9.
- Daugbjerg, Mads 2022: "Vold og volde i et stormfuldt landskab. Om krigens spor af beton langs den jyske vestkyst". *Kulturstudier* 2022:1, s. 35-61. DOI: [10.7146/ks.v13i1.132889](https://doi.org/10.7146/ks.v13i1.132889).
- Fink, Hans 2003: "Et mangfoldigt naturbegreb". *Naturens værdi: Vinkler på danskernes forhold til naturen*. Gad.
- Fuentes, A. 2010: "Naturalcultural encounters in Bali: Monkeys, temples, tourists, and ethnoprimateology". *Cultural anthropology*, Vol. 25, Issue 4.
- Gagliano, M. 2013: "Seeing Green: e Re-discovery of Plants and Nature's Wisdom". *Societies* 3, no. 1: 147–157.
- Gjerløff, Anne Katrine 2012: "Offer, Fjende, Frænde, Føde. Dyrs roller i Danmark i 1800-tallets slutning". *Historisk tidskrift* 132:3, pp. 392-422
- Haraway, Donna 2003: *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press
- Haraway, Donna 2008: *When Species Meet*. University of Minnesota Press.
- Hartigan, J. 2017: *Care of the Species. Races of Corn and the Science of Plant Diversity*. University of Minnesota Press.
- Ingold, Tim 2000: *The Perception of the Environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Ingold, Tim 2013: "Prospect". I Tim Ingold og Gisli Pálsson (red.), *Biosocial Becoming: Integrating Social and Biological Anthropology*. Cambridge University Press.
- Kean, Hilda and Howell, Philip (red) 2018: *The Routledge Companion to Animal-Human History*. London and New York. Routledge.
- Kirksey, E. & Helmreich, S. 2010: "The emergence of multispecies ethnography." *Cultural Anthropology* 25 (4): 545-576.
- Kohn, Eduardo 2013: *How forests think. Toward an Anthropology beyond the Human*, Berkeley – Los Angeles, University of California Press.

18 van Dooren 2014, s. l.154.

- Kolbert, E. 2015: *The Sixth Extinction. An Unnatural History*. Henry Holt and Company. United States and United Kingdom.
- Lewis-Jones, K. E. 2016: "Introduction. People and Plants. World-making with Plants". *Environment and Society: Advances in Research* 7, 1–7
- Mol, Annemarie 1999: "Ontological politics. A word and some questions". *The Sociological Review*. 1999: 47, s. 74-89.
- Oma, Kristin Armstrong 2020: "On the Fringe. Sheepdogs and Their Status Within Bronze Age Ontologies in Scandinavia". *CURRENT SWEDISH ARCHAEOLOGY VOL. 28 2020* |
- Onaga, Lisa. 2013: "Bombyx and Bugs in Meiji Japan: Toward a Multispecies History?" *Scholar & Feminist Online* 11, no. 3. <http://sfonline.barnard.edu/life-un-ltd-feminism-bioscience-race/bombyx-and-bugs-in-meiji-japan-toward-a-multispecies-history/>.
- Pálsson, G. 2013: "Ensembles of biosocial relations". I Tim Ingold og Gislí Pálsson (red.), *Biosocial Becoming: Integrating Social and Biological Anthropology*. Cambridge University Press
- Pilaar Birch, Suzanne E. (red.) 2018: *Multispecies Archeology*. London and New York. Routledge.
- Rival, L. 2016: "Botanical Ontologies Special Section of the Journal of Ethnobiology Post-face". *Journal of Ethnobiology* 36(1), 147-149.
- Ryan, J.C. 2012: "Passive Flora? Reconsidering Nature's Agency through Human-Plant Studies (HPS)". *Societies* 2:101–21.
- Simard, S.W. 2017: "The mother tree". I Anna-Sophie Springer & Etienne Turpin (red),. *The Word for World is Still Forest*. K. Verlag and the Haus der Kulturen der Welt, Berlin
- Thorsen, Liv Emma 2018: "Animal Matter in Museums". I: Hilda Kean & Philip Howell (red.), *The Routledge Companion to Animal-Human History*. London: Routledge, 171–195. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429468933-8>.
- Tsing, Anna 2015: *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tsing, A., Swanson, H., Gan, E. and Bubandt, N. (red) 2017: *Arts of Living on a Damaged Planet: Ghosts and Monsters of the Anthropocene*, Minnesota, University of Minnesota Press.
- van Dooren, Thom. 2014: *Flight Ways: Life and Loss at the Edge of Extinction*. New York: Columbia University Press.
- Viveiros de Castro, E. 2015: "Who is afraid of the ontological wolf?: Some comments on an ongoing anthropological debate". *The Cambridge journal of anthropology*.
- Wandersee, James og Schussler, Elizabeth 1999: "Preventing plant blindness". *The American biology teacher*.

English summary

Grønne gæster i Tidskriftet Kulturstudier

This issue of Kulturstudier welcomes a lively variety of visitors from the realm of plants. By doing so we acknowledge that our green fellow species deserve proper cultural historical and theoretical attention rather than being considered merely as objects of natural scientific studies.

Plants possess multiple ontologies and should be recognized as both nature *and* culture. They evolved on Earth millions of years before human beings emerged. They have their own forms of life and, in time, they will outlive us as Earthly inhabitants. Still, as useful foods, medicines, timber, and firewood plants have long been essential to human life and culture. Domestication of plants and people went hand in hand. Human cultivation of plants led to new hybrid plants and thus the alteration of several species' original nature. The development and distribution of such "culture plants" is vital for global food production and value chains.

Plants are also significant as cultural symbols and elements in intellectual systems of meaning. Metaphorical "trees of life" exist in numerous mythologies around the world. And every known community of people have named plants and conceptualized their mutual relationships in varying systems or orders. The groundbreaking nomenclature system established by the Swedish doctor and botanist Carl von Linné (1707-1778) is but one system of classification. Texts written as early as 3000 years ago in China and India contain detailed systematic descriptions of particular plants and their medicinal contents.

Recent natural scientific discoveries of the underground biochemical transmission between roots of different trees – popularly labelled the *woodwide web* – have raised awareness of plants as social and communicative beings, rather than passive, insensitive backgrounds for the vitality and action of animals and humans. The cultural theoretical debate known as "the ontological turn" have reached similar conclusions by stressing how Amazonian conceptions of plant-human relationships, for example, include ideas of plants as endowed with agency, subjectivity or selves.

A multitude of ancient and recent understandings of plant-human co-dependence and entanglement nowadays exist side by side. However, around one fifth of the world's plant species are threatened with extinction. At the same time, more and more people seem to suffer from "plantblindness". Considering that plants are essential for sustaining human life and the climate on Earth it is paradoxical that so many people seem unaware of plants and their rapid disappearance. Making plants visible is therefore a vital task for everyone, including *Kulturstudier*.